

„A mi tendenciáink...”
SZAKKOLLÉGIUMI TANULMÁNYOK 1.

HATVANI ISTVÁN SZAKKOLLÉGIUM
DEBRECENI EGYETEM TUDOMÁNYEGYETEMI KAROK

Szerkesztette:
Dávid Ágnes és Jován Katalin

DEBRECEN, 2012

A Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok
Hatvani István Szakkollégiumának kiadása

A kötet megjelenését a Nemzeti Tehetség Program Támogatta
(NTP-SZKOLL-11-0045)

A borító tervezését és a kötet technikai szerkesztését
Szendrei Ákos végezte.

©A szerzők és a szerkesztők

ISSN 2063-6059

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

Előszó	7
1. „Filoszok...”	11
<i>Csíki Ágnes</i> A király új ruhája, avagy az Arthur mondakör posztmodern köntösben	13
<i>Földvári Katalin-Gajdos Ágoston</i> Vallási és pszichiátriai párhuzamok a katolikus ördögűzési hagyományokban	24
<i>Pethő Gábor</i> Atléták és aikidot gyakorlók karakterének összehasonlító vizsgálata ..	35
<i>Korpa Tamás</i> Troposzférává fogalmazott ég. Megjegyzések Szilágyi Domokos <i>A</i> <i>fogalmazás kaptatóin</i> című verséhez	45
<i>Nagy Zoltán</i> A szóelvonás a magyar nyelvészeti szakirodalomban. Problémák és lehetőségek	57
<i>Porció Veronika</i> Adalékok Weöres Sándor <i>Psychéjének</i> recepciójához	66
<i>Molnár Fruzsina Eszter</i> Családi mediáció, avagy konfliktuskezelés a családban	77
<i>Császár Ildikó</i> A szentgotthárdi fegyverszállítási botrány	88
<i>Csorba Noémi</i> Petneházy István karrierje	99

ADALÉKOK WEÖRES SÁNDOR PSYCHÉJÉNEK RECEPCIÓJÁHOZ

Porczio Veronika

Magyar MA I. évf.

porczioveronika@gmail.com

Témavezető: Oláh Szabolcs, PHD

WEÖRES ÉS PSYCHÉ NEVÉNEK MINT KÜLSŐ VONATKOZTATÁSI RENDSZERNEK A FÖLSZÁMOLÁSA, S AZOK JELEKKÉNT VALÓ ÉRTÉSÉNEK FÖLKÍNÁLÁSA

Weöres Sándor Psychéjét olvasva a befogadó különféle olvasási nehézségekbe ütközik akkor, amikor a beszélő (elbeszélői) hangot arccal akarja felruházni, egy alakhoz kívánja kapcsolni. A könyv megjelenésekor a borítón a következő állt: *Weöres Sándor. Psyché. Egy hajdani költőné írásai*.¹ Ezt a paratextust eltérő értelmekekkel ruházhatjuk föl. Elsődlegesen, minden olvasási tapasztalatot megelőzően a *Weöres Sándor* feliratot tekinthetjük a mű szerzőjének megjelöléseként, a *Psyché* a címként, az *Egy hajdani költőné írásait* pedig esetlegesen alcímként. Ha azonban már a szövegegyüttes elolvasása után tekintünk vissza a borítóra, az más interpretációs lehetőségeket is aktivál: nemcsak a *Weöres Sándor*, de a *Psyché* megjelölés is az alkotóra utal, azaz inkább Weörest a *Psyché*-írások közreadó instanciájaként feltételezzük, az utolsó egység pedig a mű címévé lép elő.

Érdekes módon a *Psyché* legfrissebb kiadásánál (Weöres, 2010.) ez a probléma nem, illetve nem így érzékelhető. Egyrészt a borítón megjelenő részek ponttal való elválasztását eltűnteti, másrészt az utolsó egységet, az *Egy hajdani költőné írásait* „számúzi” a borítóról és csak az ötödik oldalon találkozunk az olvasó vele (ponttal lezárva, így ellentmondóan éppen azt sugallva, hogy a műnek ez a valós címe, hiszen a szövegegyüttesen belül minden cím utáni pontot meghagy).²

Annak biztosításaként, hogy Weöres Sándort ne szerzőként, hanem közreadóként, szövegválogatóként feltételezzük, a szövegben számos hitelesítő effektet találunk. Merényi Annamária a következő hitelességet teremtető eszközöket sorolja föl tanulmányában: a figura nevének a régiségből való átemelése, archaikus nyelvi és stiláris tényezők beépítése, régies ortográfia és szókincs, *Psyché* beszéd- és írásmódjának saját ontogenezisével való

együttfejlődése, verstani alakzatok polarizált felhasználása, tematikus átvetelek, a magyar felvilágosodás egyes szerzőinek stílushatása, kultúrtörténeti apparátus elemeinek beépítése illetve a korban élő és működő figurák megjelenítése. (Merényi, 1995. 318–328.) Kovács Sándor Iván szerint a műben megjelenő életrajzi írások (mind a *Psyché*-ről mások által írtak, mind az Ungvárnémeti Tóth Lászlóról *Psyché* által írt) szintén a hitelesítést szolgálják. Tarján Tamás úgy véli, hogy „[a] *Psyché*-figura karakterbeli hitelességét a páratlanul érzékeny, egyéni személyiségkép, a végletekből, ellentmondásokból gyúrt nőalak eredetisége biztosítja.” (Tarján, 2008. 50.) Továbbá a hitelesítést szolgálhatják a műben szereplő aláírások és dátumok. Tamás Attila úgy vélekedik Weöres hitelesítő szándékáról, hogy ez is egyfajta hitelesítése a műnek, „hiszen nem utolsósorban *Psyché*-nek a korában dívott az írói fikciók fikció voltának elkendőzése: talált naplójegyzetekre, elbeszélő szemtanúkra való hivatkozás formában.” (Tamás, 1978. 195.)

Tehát a szerző neve, a címlapon a női név, a műbeli aláírások, keltezesek és szakirodalomban a hitelesítési eljárás elemeiként megjelölt textuális effektek rendre igyekeznek elhíttetni velünk, hogy egy férfi által szimulált női alakra kell vonatkoztatnunk a nyelvi megnyilatkozásokat, így a lírai megnyilatkozásra rákényszerítünk egy külső vonatkoztatási rendszert, amit állandóan jelenlévőnek feltételezünk, holott erre nincsen jogosítványunk automatikusan. Kritikaként róható fel ebben a megközelítésben, hogy egyes értelmezők és kritikusok *Psyché* alakját összemossák magával a szerzővel, Weöres Sándorral, nem különítik el őket egymástól a megkülönböztetés által megnyíló olvasási alakzatok eltérő lehetőségeire figyelve.

Kovács Sándor Ivántól ezt olvashatjuk: „Csak úgy pompázik ez a több tekintetben Weöres önjellemzésének s ars poeticájának is felfogható bibliográfiája [...]” (Kovács, 1996. 297.) Tarján Tamás is felajánlja ezt az olvasási lehetőséget: „[...] *Psyché* Weöres Sándor részleges, közvetett önképeként is értelmezhető.” (Tarján, 2008. 51.)

Azt az értelmezést, hogy *Psyché* Weöres egy „személyiség-szelete” maga Weöres Sándor kínálja, amikor a *Híd*-ban megjelent szövegdarabok *Post scriptum*-ában ezt írja: „A magyar irodalomban talán szokatlan, hogy valaki az énjének egy-egy megvalósíthatatlan részét egy másik személyévé sűrítse, olykor más korszakba is. [...] Ez a »pót-én-kivetítés« alkalmat ad más temperamentum és más stílus használatára, a szókincs és mondatformálás más módjára: vagyis nyelvi és szellemi felfrissülésre. A kis versciklusban női szív van, mely azonban nem találhat életlehetőséget egy férfi életében, csak áttételesen, a versben”. (Weöres, 1967. 498.) Ez a személyiség központú értelmezés jelenik meg Tamás Attilánál is, amikor azt írja, hogy „Weöres *Psyché*-ben egyetlen időszaknak a költőportréját mintázta meg »második énje«-kén”. (Tamás, 1978.

¹ A pontokkal való elválasztás a kiadó és a kiadás helyénél is él, tehát: *Magvető Kiadó. Budapest. S* következetesen végigvonul a mű egészében, minden egyes cím után pont található. Ezt az értelmezői hagyomány a régies ortográfának tudta be.

² Jelen dolgozatban a címek beemelésekor a lezáró pontokat minden esetben elhagytam, az egyszerűbb idézés miatt.

189.) Továbbá Horváth Györgyiné is. Ő azonban túlzottan leegyszerűsítve látja a személyiség-kölcsönzés és a költői megnyilatkozás kapcsolatát, s a szerzőt nem pozíciófüggő nyelvi funkciónak tartja (vagyis az összes beszéd-aktust a szerző által ellenőrzött megnyilatkozásaként olvassa), s mindentudást tulajdonít a szerzőnek (miközben látszólag fenntartja a különbséget szerzői névvel jelölt alany és más megnyilatkozások alanyai között). „Az a szerzői név jelölte alany tehát, mely magát a pót-én-kivetítés teremtő oldalaként határozza meg, magát a szöveg transzcendentális, egyedüli értelemadó forrásaként jelöli ki.” (Horváth, 1998. 422.) Ez a feltételezés olyan nyelvelméletre enged következtetni, amely a klasszikus modernséget jellemezte: az ént pozitív nagyságrendnek tekintik már nyelvi létesülését megelőzően is, így a nyelv csak eszközként („cifra szolgál”) létezik ennek az éntnek a kimondásához.

Alföldy Jenő mellett érvelt, hogy Weöres „minden korábbinál határozottabban érvényesíteni akarta a költői személyiségről vallott elvét. Azt, hogy az alkotó személye nem lényeges, csak a mű – emez annak csak eszköze, mint zenének a hangszer.” (Alföldy, 2010. 2.) E megközelítésben a mű kerül előtérbe az alkotóhoz képest. Azonban Alföldy – az igen sok kérdéskört tárgyaló szövegében – szintén a fenti hullámhoz csatlakozik. Kijelenti, hogy „a Psyché írója eltünteti Weöres Sándort (mint a versek alanyát), de mindent megtesz azért, hogy a mű középpontjába helyezze az általa kitalált költőné személyiségét, és legalább olyan jelentőssé tegye, mint a Psyché névvel jelzett verseket”. (Alföldy, 2010. 3.) Végül azonban mégis arra jut, hogy „a könyvben, jól lehet önmagától elidegenítve, mégis reinkarnálódik Weöres Sándor költői egyénisége”. (Alföldy, 2010. 14.) Tehát a Weöres nevet nem a jelölési folyamat részeként, nem olvasási alakzatként közelíti meg.

Hiába keresem az eddigi olvasatokban annak az igényét, hogy a „Weöres”, illetve a „Psyché” nevet ne közvetlenül feleltessék meg egy életrajzi személyiségnek vagy egy fiktív alaknak. Én arra teszek kísérletet, hogy arra a jelfolyamatra kérdezzek rá, amely e két nevet – mint tematikus kulcsfogalmakat – közvetíti. Hogyan lehet ezeket a neveket jeleként fölfogni: jeleként, amelyek lehetővé teszik, hogy a költemény saját nyelvi létmódja szerint jusson érvényre az olvasásban? Amellett szeretnék érvelni, hogy e költeményekben a „Psyché” név nem fiktív alakként van jelen, hanem egy jelölősor utalásrendszerében, vagyis költészeti nyelvi tapasztalatként fenomenalizálódik. Nem egy külső vonatkozási mező reprodukciójára épül: nem egy archaikus világ világszerűségétől vagy egy kitalált világ fikcionalitásától kapja meg a „Psyché” név a maga jelentéseit, hanem létmódja szerint a jelölőkre való utaláson alapul, tisztán verbális úton éri el hatását; úgy mutatkozik meg, ahogyan a szavak szemszögéből látszik, vagy pontosab-

ban szólva: a különböző verbális rendszerek és más szemiotikai rendszerek (íráskep, hangeffektus, képi imagináció) kölcsönhatásának szempontjából.

Weöres Sándor ugyanakkor ellent is mond a *Post scriptum*-ban írtaknak: „[...] megszólal bennem egy idegen, könnyűvérű, szép hajdani hölgy, Psyché, Lónyay Erzsébet, aki nem én vagyok, rám még csak nem is hasonlít. Szabadszájúsága, kalandjainak gátlástalan előadása Földi Jánosné Weszprémi Juliannára és az erdélyi Ujfalvi Krisztinára emlékeztet, bár azok még zabolátlanabb boszorkányok [...]” (Weöres, 1973.) Hock Bea eltér a korábbi értelmezési hagyománytól, Psychét nem azonosítja, mossa egybe Weöressel, hanem inkább – a fenti idézettel dialógust kezdeményezve – ezt írja: „A Psyché alak pedig mindannak a történelmi lehetőségnek az ötvözete és megtestesülése, amellyel Weöres a kutatás során találkozott. A felfedezett valaha-élt költőnők (és költők!) életrajzi részleteiből tevődik össze a fiktív költőnő figurája, vagy pedig különböző módokon kapcsolatba kerül velük a könyv világán belül.” (Hock, 2006. 12.) Ez az értelmezés is visszavezeti a Psyché névvel jelölt szövegalakzatot és a jelölősorban a Psyché nevet egy olyan kitalált világ vonatkoztatási rendszerére, amelynek a koherenciáját végső soron Weöres Sándor irodalomtörténeti kutatásai adják meg; azaz ez az értelmezés is az egyértelmű vonatkoztatás lehetőségét keresi, s ilyen módon a *hihetőség* és a *korhűség* fikciót érvényesítő ereje jobban érdekli, mint a nyelvi történések esemény-szerűsége által létrehozott fikcionalitás.

Németh Zoltán a *Psychét* (az általa a posztmodern legfőbb gyakorlóterének gondolt) a szerzői nevet problematizáló maszkszerű identitásjátékok közé sorolja, azoknak mintegy kezdő szövegeként jelöli meg: „A posztmodern magyar irodalom maszkos költői játékainak elején minden bizonnyal Weöres Sándor Psyché (1972) című, Lónyay Erzsébet neve alatt közölt kötete áll.” (Németh, 2009. 79.) A szerzői nevet problematizáló maszkszerű megszólalásmódok jellegzetessége, hogy nyelvük és szövegterük szándékoltan fiktív, „Vagyis nem egy létező nyelv [...] áll az olvasó elé a szöveg vágyaként, hanem egy autopoetikus rendszer, amelyben mind a szöveg, mind a szerzői álnév eleve fiktívként gondolja el, s így végső soron leplezi le önmagát, önmaga fiktivitását.” (Németh, 2009. 80.) „[...] a név paratextusként előértelmezi a névhez csatolt szövegeket, s a fiktív szerzői maszk csak szimulakrumként lép működésbe – az olvasó eleve tudja, hogy a fiktív néven keresztül nem a szerző személye válik a szöveg tétjévé, hanem az általa képviselt szövegformázási eljárás sajátos areferenciális nyelve.” (Németh, 2009. 81.) Ez a megállapítás azt sugallja nekünk, hogy a Psyché-szövegek olvasásakor ne figyeljünk oda se Weöres Sándor szerzőségére, személyére, se a fiktív szerzői maszkként értett Psychére, s a verseket ne mimetikusán olvassuk. Eddig még talán igaza is lehet, de mi az, hogy „areferenciális” olvasás? Minden olvasásban szükséges

átmeneti vonatkoztatási pontokat kijelölnünk, majd visszavonnunk! Psyché „életrajzára” vonatkoztatni – ez nem jelenti azt, hogy ezt az életrajzot egyszer és mindenkor adott vonatkoztatási mezőnek vesszük. Figyelhetünk olvasás közben arra is, hogy mindaz, amit erről az életrajzról mondhatunk, nem annyira korhűsége és hihetősége, koherenciája, elképzelhető személyhez kötöttsége – azaz átélhetősége, életszerű élet volta – miatt lehet érdekes. Hanem az a mód is lekötheti a figyelmünket, ahogyan ez az életrajz – éppen mert a nyelvi jelölők és a létesítő beszédaktusok szempontjából nézünk rá – nem biztosít elegendő koherenciát ahhoz, hogy a jelfolyamatban a jelentéssel ellátás vonatkoztatási pontja maradjon tartósan. Mi a jelentősége például az életrajzilag hihető személyiség létrejötté szempontjából annak, hogy a lírai szövegek mellérendelt prózai betétek kerülnek, melyek magyarázó jellegűek és azt szimulálják, hogy a versek mellé szorosan odarendelnek egy olyan megnyilatkozást, amely felidézi az életrajzírói diskurzusok hagyományát? Ez az *idézetttség* hiteletleníti is az egyedi életrajziséget! Szerintem legjobban akkor járunk el, ha olvasásuk középpontjába a szöveg nyelvét állítjuk, a szöveg nyelvi terében felépülő Lónyay Erzsébetet, mint ahogyan arra Németh figyelmeztet is bennünket a *Csokonai Lili* vagy a Parti Nagy Lajos által jegyzett *Sárbogárdi Jolán: A test anygala* kapcsán. „Mondhatnánk, a Tizenhét hatyúk és A test anygala szövegeiben a nyelv a főszereplő, s nem Csokonai Lili vagy Sárbogárdi Jolán [...]” (Németh, 2009, 83.)

A PSYCHÉ NYELVI KEVERTSÉGE S A BENNE FÖLÉPÜLŐ SZUBJEKTUM

A *Csokonai Lili* és a *Psyché* nyelvi megalkotottsága teljesen más. Az Esterházy-szövegben egy nyelvi keverccsel, „kimérával” van dolgunk. A *Psyché* nyelve ehhez képest – első látásra – „pusztán” régiessé tett nyelv. Mégsem kell azt feltételeznünk, hogy a Weöres-szöveg nyelve homogén. Mert habár a nyelvallapotok keverését tekintve valóban fönnáll a homogenitás, (bár Tamás Attila erre rációfól: „[a] késői kor költője tudatosan játszik a kétféle: a finomkodó és a vaskos régiesség párosításával, ezáltal teremtve mintegy újszerű régiességet”), (Tamás, 1978. 191.) más szempontból mégsem tűnik egységesnek *Psyché* nyelve. A szöveg nyelvileg rétegzett. Ezt többen fel is ismerik, ez a következő azonban nem lép párbeszédbe a Weöres-mű szubjektumszemléletével, esetlegesen az antropológiájával.

Daróczi Gabriella a mű szövegeit különböző nyelvi praxisokhoz sorolja. (Daróczi, 2009. 76.) Miklós Pál *Psyché* nyelvének változását az idő függvényében ismeri föl: „*Psyché* nyelve ugyan homogén, de mégsem végig ugyanaz, hanem, mintegy az életkornak, környezetnek, az életpálya fordulatainak tükréeként, végigjárja a gyermeknyelv bohókás és egyben dadogó kezdeteitől az ifjú lány merész szertelenségein és rokokó játékaival át az érett és tapasztalt

ember letisztult szókimondásáig s végül a klasszikus szófukarságig vagy tömörségig terjedő ívét. Nyelvi életrajz.” (Miklós, 1974. 127.) Ezt Tamás Attila is felismeri: „[...] mindig más hangon szólal meg, hiszen változnak az élményei, a tapasztalatai, kapott művészi indíttatásai – még a helyesírása is változik”, (Miklós, 1974. 195.) de különös módon Weöres próteuszi arcának megnyilvánulásaként értelmezi mindezt. A *Psyché*-nyelv már csak akkor sem lehet homogén, ha azokat a megidézett irodalmi hagyományokat, írókat, szemléletmódokat felismerjük a szövegekben, amelyeket Tamás Attila tárt fel előttünk. Az *Egy lovász fihoz* című vers például az antik hagyományhoz nyúl vissza, hiszen szapphói strófában íródik, stílusában, szemléletében, szóanyagában Berzsenyire ismerhetünk, „[az] elidegenedett magány érzetének szorongattatása azonban a 20. század művészetének lesz csak jellemző tárgyává [...]”. (Miklós, 1974. 186.) A *Ius ultimae noctis* címűben Freud utáni szemléletet lát Tamás, Örkény István *Havas tájban két hagymakupola* című egypercesének hatását érzi, s az versről azt mondja, hogy „[a] Biedermeier elemeiből kibontakozó rimbaut-i látomás, parlagi nyersesség [...] és klasszicista finomság [...] munkálódik ezúttal művészi egységbe.” Tehát ha a nyelv mint matéria, a nyelvallapot egységesnek is tetszik, táptalaját és a megjelenítő mivoltát tekintve mégsem az.

Egy bizonyos nyelvi keveredést, nyelvek keveredését abban is felismerhetünk, hogy a műben nem csak *Psyché* hangját halljuk, hanem Nagy Péterét, Csernus Mariannát, Toldy Ferencét, Acházt Mártonét; megszólalnak Goethe és Zedlitz versei, Ungvárnémeti versei és drámája, s végül *Utószó* jegyzője, elbeszélője. Horváth Györgyi ezeket az elbeszélő hangokat megkülönbözteti ugyan, de mondandójuk tartalmában nem tesz különbséget: a szövegben felépülő fikciós világot így egységesnek érzi. „A *Psyché* esetében mintha minden a hitelesség és a koherencia megteremtésének jegyében zajlana. A *Psyché* élettörténetét elbeszélő különféle narrátorok [...] közt nincs diszszonancia az elbeszélteket illetően [...]. A narrátorok tehát mindannyian [...] kijelentéseikért felelős és jótállni tudó, számunkra (ugyanazt) az igazságot közvetítő személyekként tűnnek fel”. (Horváth, 1998. 420.) Németh Zoltán lerombolja ezt az elképzelést: „Lónyay Erzsébet verseiből, levelezéseiből, a róla szóló visszaemlékezésekből egy szaggatott, darabokra tört, több nézőpontból láttatott fragmentált életrajz lehetősége sejlik elő – amely ellenszegül az egységes tekintet felől való értelmezhetőségnek.” (Németh, 2009. 80.) Nem beszélhetünk tehát egységes nézőpontból felépülő egységes szubjektumról sem, s így a hitelesség fogalmát sem használhatjuk, hiszen a több nézőpontból nem tüntethetünk ki egyet sem úgy, mintha az volna a legfőbb vonatkoztatási mező, az igazság közvetítője: nem feltételezhetünk onnipotens „narrátort” a szövegben. Az, hogy *Psyché* alakjával több nézőpontból, több nyelvi

magatartásmódon keresztül találkozik az olvasó, szükségszerűen magával vonja azt, hogy az általa felépített szubjektum kép nem lehet egységes.

Azonban e meghatározhatatlanságra nem csak a nézőpontok sokfélesége utal. A borítón szereplő Psyché névvel az olvasó a szövegben csak a 40. oldalon, *Az ideál* című versben találkozik: „Én Psyche”, illetve még korábban az *Akrostichon*ban az utolsó két strófa kezdőbetűiként a P. Sz. karakterekkel, ami szintén csak Psychére utalhat, azonban a világosan kiolvasható név, Gaszton mellett ez szintén a töredékesség, fragmentáltság jeleként hathat. Ezzel a névvel a versek között már csak a *Psyche confessioja* címűben találkozunk. A „főszemélyt” megjelölő névre először az *Éjtszaka s virradat* című versben találunk, Josó nevezi Bözsémnek Psychét. Vesselényi Mika Ersébet Comtesse-nek, majd Ersinek hívja, Gaston Lizának, bátyja kis Bözsének, apja Psychének, Ungvárnémeti Tóth László Lidinek, Lidicskének, Zeidlitz báró Ilsének, Achátz Márton írásában Elizaként jelenik meg, Beethoven pedig für Elise írja zongoradarabját. Tarján Tamás szerint a soknevűség a sokarcúságra utal,³ szerintem pedig ez is a szubjektum rögzíthetlenségét jelzi, illetve azzal, hogy mindenki máshogy nevezi meg a versek „íróját” ismét csak bizonyosságot nyer a fenti gondolat, azaz, hogy ezek a személyek nem azonos szemszögből nézik, nem azonos nézőponthból láttatják Psychét. Tehát itt a szubjektum széthangzására nem a név hiánya vagy töredékessége utal, hanem éppen a név túlzott változatossága. Elnevezéseinek furcsasága még, hogy habár arról már a *Psyche confessiojában* tudomást szerzünk, hogy Psychének három neve van, a második nevről az *Utószóig* mégsem hallunk, itt értesülünk arról, hogy szüleitől az Erzsébet Mária Psyché nevet kapta. Tarján mindkét keresztnévet a *Bibliához* kapcsolja, Erzsébet Keresztelő Szent János, Mária pedig Jézus anyja volt. Mária neve összeforrt a szűz jelzővel, lehetséges, hogy ezért nem halljuk ezt a nevet az egész mű folyamán. Hozzá kell tennünk azt, hogy mind az Erzsébet, mind a Mária keresztnévet nők tömegei viselték, viselik, s pusztán a Lónyay Erzsébet Mária név viselése egy általános emberi létezőre utalhat, általános s így megragadhatatlan körvonalú, nincs feltétlenül egyedivé téve. Ugyanakkor – éppen kultúrtörténeti utalásként – már mindenképpen idézet is.

Tamás Attila is Psyché általános voltját hangsúlyozza: „A Weöres teremtette »mintha igaz lenne« világban valójában különböző korok lehetséges magatartás-, érzés- és kifejezőmódjai ötvöződnek egymásba. Psychébe Weöres olyasvalakit alkotott meg, aki olyan alakban, amilyenné ő formálta, soha nem létezhetett, aki azonban évszázadok eltérő idősíkainak létezési formáiból tud egy-egy tényleges mozzanatot egyszerre érzékeltetni. Az emberi – vagy szűkebben: a női – lehetőségek úgy öltének benne testet, hogy alakja a »mi lett

³ „A sokarcúság a soknevűségben is kifejezi magát.” (Tarján, 2008. 49.)

volna, ha [...]« útjain csapongó képzelet játékoságának jegyeiből éppúgy magán visel egyet-mást, mint a tényleges történelmi valóságéból”, (Tamás, 1978. 187.) illetve: „[...] Weöres Psyché alakjában a nőben rejlő lehetőségek sokféleségét, illetőleg ezek birtokosát teremtette meg.” (Tamás, 1978. 184.) S ezzel teremt dialógust Hock Bea a fent idézett szövegrészletével, miszerint a hajdani költőnő alakja mindazokból a figurákból áll össze, akikkel Weöres Sándor kutatásai során találkozott.

A NEMVÁLTÁS KÉRDÉSE, A FEMINISTA OLVASÁSI LEHETŐSÉG ÉS MOLENKAMP-WILTINK TANULMÁNYÁNAK KRITIKÁJA

Mint ahogyan a nyelvi rétegzettség, a nevek széttartó használata, úgy a teremtett alaknak a különböző szubjektumszeletekből összeálló volta sem bátorít arra, hogy egy egységes szubjektum képletét rendeljem hozzá, s ennek megfelelően olvassam. Így a műben megjelenő nemiség implikálta kérdésekre sem lehet abszolút érvényű választ adni, amely valamifajta integritást sugallna. „A szövegben »a fiktív női és a valóságos férfi szerző szerepe állandóan felcserélődik.« Való igaz, Weöres nyelvileg rétegzett szövege folyton szembesít a tulajdonítás bizonytalanságával, »az elbeszélő megnyilatkozásai nem köthetők egyértelműen egy személyhez, aki nemi identitással rendelkezik.«” (Daróczi, 2009. 75.)

Weöres Sándor férfiként megteremt egy női alakot. Ezt a nemváltást a régebbi kritikák felismerték, de nem fordítottak rá nagy hangsúlyt, azonban az Esterházy Péter által jegyzett Csokonai Lili: *Tizenhét hatyúk* megjelenése a *Psyché*-olvasás új sodrát tette lehetővé, értelmezési koncepciók új irányait nyitva föl. A *Psyché*-recepcióban olyan új vonal indult, ahol is a Psychét a Csokonai Lilivel párhuzamosan olvasva a nemváltáshoz köthető és feminista olvasási lehetőségeket megjelenítő problematikák váltak a vizsgálódás fő színterévé.

Az első értelmező, aki a Psychében és a Csokonai Liliben a nőiség kérdését tárgyalta Ineke Molenkamp-Wiltink volt *A női perspektíva szerepe Weöres Sándor Psyché és Esterházy Péter Tizenhét hatyúk című művében* című tanulmányával. (Molenkamp-Wiltink, 1994) Igaz Molenkamp-Wiltink jól szituálja a művekben meglévő problémát, mely a szerző-beszélő-főhős elkülönítésének vágyából adódik, értelmezése s érvelése mégis félresiklik. Akár egy hatósági személy, olyan számára deformitásként értelmezett szövegnyomok után kutat, melyekkel azt tudja leleplezni, hogy a női elbeszélői hang nem tökéletes, hiszen ezek mögött valójában egy férfi személye és annak alkotótehetsége áll. A szövegnek és alkotójának hibájaként rója föl így például, hogy a műben megjelenő nő szokásai, érzelmi reakciói, a saját és az

ellenkező nemet képviselők testéről való megnyilvánulásai nem reálisak.⁴ Úgy vélem egy irodalmi műben ilyen típusú önkényes, azonosító realitásnyomokat keresni végzetes hiba, mely szükségszerűen az értelmezés szélsőséges leszűkítéséhez és problémaredukcióhoz vezet. Ugyanilyen beszűkített értelmezői teret hoz létre az is, amikor a szövegben megtalált „eltéréseket”, „hiányosságokat”⁵ hibaként rójuk föl. Eredményesebb, ha ezeknek is jelentést próbálunk tulajdonítani, s az ezekből adódó kérdéseket igyekszünk megválaszolni, nem egy szövegre ráhúzható kérdést kívánunk ezekkel magyarázni. Molenkamp-Wiltink kérdésfeltevésének stratégiája alapvetően hibás: „[...] nem implikál-e a nemek közti külső, biológiai és társadalmilag megszabott különbség látásmódbeli különbséget is, melynek szükségszerűen meg kell nyilvánulnia az irodalmi műben?” (Molenkamp-Wiltink, 1994. 535.) Hibás stratégiai, mert nem a szövegből indul ki, hanem azt, mint saját olvasói intenciójának bizonyítékát használja. A kérdés helyesen ekképpen hangozhatna: megjelenik-e az irodalmi műben olyan nemek közti látásmódbeli különbség, amelyet a köztük lévő külső, biológiai és társadalmilag megszabott különbség implikálhat? Molenkamp-Wiltink kérdései arra irányulnak, hogy a teremtetett női alakok vallomásai mennyire hitelesek, valóban női perspektívából íródtak-e, illetve, hogy milyen módon próbálja a mű meggyőzni olvasóit az elbeszélő női mivoltáról. Mint látjuk ő is hitelesítő elemeket keres, vagy még inkább azok hiányát regisztrálja, azonban ezek nem magának a karakternek, a személynek, hanem az ő nemiségének a valóságát szolgálják. A tanulmány szerzője hol a női tapasztalatok bőségét érzi gyanús-nak, (Molenkamp-Wiltink, 1994. 537.) hol pedig azt, hogy nem számoltak be elég részletesen szülésük illetve abortuszuk körülményéről, (Molenkamp-Wiltink, 1994. 538.) vagy arról, hogyan kell a piszkot eltüntetni.⁶ Emellett a Psyché női alakját – s így a világ összes nőjét – alapvetően áldozati pozícióba helyezi (ez azonban a mű olvasásának tapasztalatában nem nyer igazolást). Véleménye szerint „ez a mű is cédának ábrázolja a nőt [...] olyannak, aki [...] kész örömmel áll szeretői rendelkezésére, hogy azok szexuális igényeit kielégítse; aki a férfaktól elszenvedett minden sérelem ellenére továbbra is felkínálja magát [...]; aki sohasem vonja felelősségre a férfiakat tetteikért, sőt, minden egyes esetben magára vállalja a hibát”. (Molenkamp-Wiltink, 1994. 541.) Már az egyes szám első személyű megnyilatkozás is eltörli azt a lehetőséget, hogy Psyché életét, személyiségét a férfiak függvényében, tőlük meg-

⁴ „[...] Psyché mohósága nem a realitást tükrözi [...]”, „[...] de semmi közte sincs a realitáshoz [...]”, „Nem nagyon realista tehát [...]” Molenkamp-Wiltink, 1994., 538.

⁵ Az idézőjel között írt szavak használata jelentésükből adódóan problematikusak, ugyanakkor mégsem hagyom el használatunkat, hiszen a probléma érzékenységére hívhatják föl a figyelmet.

⁶ Csokonai Lili takarítónői munkájára vonatkozik. Uo., 542.

határozva lássuk. Psyché nem a férfiak szexuális igényeit kielégítendő „áll szeretői rendelkezésére”, hiszen éppen Psyché az, aki vágyakozik egy-egy férfi után, ezen kapcsolatok egyikében sem a férfi kezdeményez, sőt, Psyché elutasít minden olyan „ifiút”, aki csak rá vár, vagy aki mások számára is elérhető. Az őt defloráló Gastont nem hagyja békén addig, míg az nem foglalkozik vele, Josó után ugyanígy járkal, a 2 Zettli Josónak című versében kéri a férfit vegye el másod szüzességét, Vesselényi Mika nem akart „hölgyekkel foglalatostkodni”, (Weöres, 2010, 44.) Psyché mégsem nyugszik addig, míg nem éri el szándékát. Az Eggy kapós ifiúhoz című versében egy olyan férfit szólít meg, kire „a fejér személek / Mint lépve szőre ragadnak.” (Molenkamp-Wiltink, 1994. 24.), ő azonban mégis visszautasítja: „Újjod vidd-el kebelemből, / Fúvó ajakod nyakomból, / Ölegen híjnak, de én nem.” (Molenkamp-Wiltink, 1994. 24.), és így jár Ungvárnémeti Tóth László is: „Laczkó, ugyan hiába / pislogsz ki könyveidből / Tűzes szemekkel én rám.” (Molenkamp-Wiltink, 1994. 92.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alföldy Jenő (2010): Egy hajdani-örök nő – ma. *Tiszatáj*, 2010. 10. sz., 1–24.
- Daróczi Gabriella (2009): A szerzői tulajdonítás nehézségei. *Alföld*, 2009. 9. sz., 74–78.
- Esterházy Péter (1987): Csokonai Lili: *Tizenhét hattyúk*. Magvető, Budapest
- Hock Bea (2006): „Makacs és zavarba ejtő történelmi újrakezdés” – a Psyché és a Tizenhét hattyúk (újabb) lehetséges feminista olvasatai. *Világosság*, 2006. 4. sz., 11–17.
- Horváth Györgyi (1998): Tapasztalás, hitelesség, referencialitás. A Psychét és a Csokonai Lilit ért kritikákról. *Literatura*, 1998. 4. sz., 417–427.
- Kenyeres Zoltán (1983): Pillantás a Psychére. In: Uő: *Tündérsíp*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 335–341.
- Kovács Sándor Iván (1996): Ungvárnémeti Tóth László és Weöres Sándor. In: Uő: *Vágy és emlékezet*. Budapest, 293–301.
- Merényi Annamária (1995): Weöres Sándor Psychéje a felvilágosodás és a kanonizáció szemszögéből. *Literatura*, 1995. 3. sz., 318–328.
- Miklós Pál (1974): Weöres Sándor Psychéje. *Literatura*, 1974. 4. sz., 125–137.
- Ineke Molenkamp-Wiltink (1994): A női perspektíva szerepe Weöres Sándor Psyché és Esterházy Péter Tizenhét hattyúk című művében. *Jelenkor*, 1994. 6. sz., 533–543.
- Németh Zoltán (2009): Szerzői név és maszk a magyar posztmodern irodalomban. *Alföld*, 2009. 9. sz., 78–93.
- Tamás Attila (1978): *Weöres Sándor*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 178–196.

Tarján Tamás (2008): *Weöres Sándor: Psyché*. Budapest

Weöres Sándor (1973): Hogyan lesz a vers? *Népszabadság*, 1973. április 15.

Weöres Sándor (1967): Psyché. Egy hajdani költőnő versei. *Híd*, 1967. 6. sz., 489–498.

Weöres Sándor (2010): *Egybegyűjtött művek. Psyché*. Helikon, Budapest